

Etik Açısından Serbest Ticaret Üzerine Bazı Düşünceler

M. Sait AKMAN*

Uluslararası ticarete korumacılık (protectionism) yüzyıllar boyunca değişik şekiller altında ancak benzer argümanlar sonucunda uygulanagelmıştır. Serbest ticaretin (free trade) getireceği faydalar teorik olarak benimsenmiş olmakla beraber uygulamada hemen hemen tüm ülkelerin teoriden saptıkları da bir gerçektir. Korumacı politikalar çeşitli argümanlarla beslenirken, temelde ve görünürde faydacı (utilitarian) bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıktıkları iddia edilebilir. Nitekim, gümrük tarifeleri, miktar kotaları, anti-damping vergileri, gönüllü ihracat kısıtlamaları vb. korumacı ticaret politikası araçlarının toplumun değişik kesimleri üzerindeki etkileri hakkında bir fikir veren "pozitif" uluslararası ticaret teorisi korumacılığın etik boyutu hakkında bir değer yargısına girmemekte, bu boşluğu doldurması beklenen "normatif" uluslararası ticaret teorisi üzerine yazılan çoğu kitapta ise korumacılığın gerçekten gerekli olup olmadığı tartışmasından ziyade toplumsal bir refah artışı sağlayıp sağlayamadığı gibi faydacı bir noktadan hareket edilmektedir. Diğer taraftan, toplumun genel faydası için kabul edilen bir politikanın bireyin *Locke* tarafından ortaya atılan *doğal hakları* açısından yaratacağı etki ise çoğu zaman gözardı edilmektedir. Bir başka ifade ile,

uluslararası ticarete tabii bir durummuş gibi kabul edilen ithalat kısıtlaması ve engellerinin temelde *negatif* anlamda bireysel hakların kullanımına da bir engel oluşturduğu gerçeği pek dikkate alınmamaktadır. Bu gerçekten hareketle, okuduğunuz bu çalışmadaki yaklaşım, aslında ithalat ve daha genel anlamda dış ticaret üzerindeki tüm korumacı uygulamaların "faydacı" bir yaklaşımın eseri olduğu ve "ahlâkî" yönünün her zaman tartışmaya açık olacağı şeklindedir.

Faydacılık Yaklaşımı

Faydacılık anlayışı, Beccaria ve Helvetius gibi düşünürler tarafından ortaya konulan ve daha sonraları Bentham ve onun çizgisini sürdüren düşünürler tarafından popüler hale getirilen "*mümkün olan en büyük çoğunluğun en fazla mutluluğu*"nun hedeflendiği politikalara dayanmaktadır. Bir başka deyişle bir politikanın doğruluğu zarar verdiği insandan daha fazlasına fayda (utility) sağlaması ile ilintilidir. Bu durumda en iyi politika en fazla faydayı sağlayabilen politikadır. İktisadî anlamda en etkin politikayı hedefleyen bir hükümetin asıl istediğinin toplam refah düzeyini arttırmak olacağı düşünülürse, faydacılık anlayışına göre toplam refahı en fazla yükseltecek politika "en iyisi" olacaktır. Ancak burada, faydacı yaklaşımın altında devletin faydayı maksimize et-

* Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Öğretim Görevlisi

mek ya da toplumun refah seviyesini yükseltmek amacıyla ekonomiye müdahale hakkının bulunduğu şekilde bir varsayımın yattığı da anlaşılmaktadır.

İlk bakışta masumane görünebilen böyle bir düşüncenin varabileceği en son nokta, devletin toplumun genel yararına gördüğü bir şey için dilediği şekilde hareket edebilme serbestisine sahip bulunmasının insanların gözünde haklı hale gelmesidir. Devletin her zaman iyi niyet sahibi kişilerce idare edilmeyebileceği, edilse bile sınırsız iktidarın yozlaşmaya meyilli olduğu gözönünde tutulursa, bu tür bir sınırsız yetkiye sahip idarelerin totaliter zeminlere kayma ihtimali akıldan çıkartılmamalıdır. Kaldı ki, iyi niyet her zaman yeterli değildir, iyi niyete ilaveten yetenekli, her zaman herşeyi önceden sezinleyip neyin doğru olacağını bilen yöneticilere de ihtiyaç olacaktır. Bu, insan aklının sınırlarını zorlayacak bir durumdur ve hemen hemen imkansızdır. İşte genel bir doktrin olarak faydacılığa getirilen en temel eleştiriler de buradan başlamaktadır. Bu konuyu daha fazla açmak için daha önce “faydacılık” ile neyin kastedildiğini biraz daha irdelememiz gereklidir.

Faydacı yaklaşım değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Eğer hedef daha kalabalık kitlelerin “mutluluğu” ya da “refah”ı ise bu bizi çoğunluğun yararının esas olduğu fikrine götürür. Aslında bu durum herhangi bir konuda bir politika belirleme aşamasındaki bir hükümet açısından cazip görülebilir. Zira, seçilecek politika ne kadar fazla sayıda kişiyi mutlu ederse, hükümetin bir sonraki seçimlerde başarı şansı da o derece yüksek olacaktır. Ancak çoğunluğun elde edeceği faydanın her zaman ve her durumda azınlıkta kalanların kaybından daha fazla olacağını düşünmenin doğru olmayabileceği dikkate alınır, faydanın niceliksel manada hesaplanabilmesi zorunluluğu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu kavram iktisat teorisi açısından fayda miktarı (util) olarak adlandırılabilir.

Bentham’cı fayda teorisi bireyin mutluluk ya da ıstırapının uygun bir şekilde hesaplanması gerektiği ve bunun gerçekleştirilebilmesinin rasyonel bir ifade tarzıyla mümkün olabileceği varsayımından hareket etmektedir. Bentham’cı anlayışa göre insan mutluluğu homojen bir nitelik arz etmektedir ve ölçülebilir yapıdadır. Doğal haklar felsefesinin anarşik bir duruma yol açacağından hareket eden bu düşünce yapısı, hakların ancak kanunla verilebileceği ve kanunî olmayan hakların ise çelişkili olduğu sonucuna varabilmektedir (Hart 1982; 82). Bentham’cı yaklaşıma göre eğer doğal haklar sosyal bir tercih yapılmasında rehber olamazsa bu görevi fayda kavramı üstlenmelidir (Welch 1989; 258). *Eylem faydacılığı* (act utilitarianism) da denilen bu düşünceye göre bir eylemin doğruluğu sonuçlarına göre değerlendirilmelidir. Bir örnek vermek gerekirse, eğer A durumunun getireceği toplam mutluluğun miktarı diğer alternatiflerin getireceklerinden daha fazla ise A politikası benimsenmelidir.

Bu düşünce temelde üç yönden eleştirilmektedir. Eleştiriler, faydanın *homojenlik*, *ölçülebilirlik* ve *ahlâk* anlayışı yönlerine dikkati çekmektedir. Kant ve onun çağdaşlarına göre faydacılık tüm insanların mutluluk ya da ıstırapını homojen bir şekilde algılayarak aralarındaki farklılıkları görmezden gelmektedir ve tüm toplumu bir tek bireymiş gibi düşünmektedir. Oysa mutluluk ve ıstırap bireyden bireye değişebilir (Sandel 1984; 3) ve ölçülebilmeleri öyle hayalî bir takım faydalarla (utility) mümkün olmaz. Herkesin bir olay karşısındaki mutluluğu aynı olmaz. Esas olan kişinin temel hak ve özgürlükleri olmalıdır. Hatta Rawls’a göre bazı haklar öylesine önemlidir ki, toplumun genel refahı dahi onların üstünde düşünülemez (Rawls 1971; 4). Zira, eylem faydacılığı Makavelist bir yaklaşım olup bireyden ziyade toplumun çıkarlarını hedeflemektedir. Belki bazı durumlarda bu kaçınılmaz olabilir ama yine de her fırsatta başvurulmaması gereken bir yaklaşımdır. Bu nedenle, faydacılık yakla-

şımını bir ölçüde yumuşatan *kural faydacılığı* (kural faydacılığı) bu soruna parmak basmaktadır. Genel anlamıyla Hume ve onun çizgisinde olan Hayek'in de benimsediği bu yolun en belirgin farkı bir eylemin doğruluğunu özgül sonucu yerine genel anlamda iyi sonuçlar doğurup doğurmayacağına göre değerlendirmesidir.

Toplumsal karar alma sürecinin yaşandığı tüm konularda olduğu gibi faydacılık anlayışı ticaret politikalarının belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Faydacılık yaklaşımı serbest ticaretin genellikle en iyi politika olduğu konusunda doğru bir sonuca varmış olmakla birlikte, bunu yanlış bir temele dayandırmaktadır. Serbest ticaretin korumacı bir ticaret politikasına kıyasla toplam refah düzeyini yükselteceği iktisat teorisi açısından doğruluğu ispatlanmış bir durumdur.¹ Ancak diğer taraftan ticaret politikasına faydacı bir yaklaşım, daha öncede belirtildiği gibi, konunun etik boyutunu tamamen göz ardı etmektedir. Buna göre, belli bir durumda korumacı bir uygulamanın o an için toplam refah düzeyini daha fazla yükselteceğine inanan bir hükümet² faydacı yaklaşımdan hareketle pekala ticareti kısıtlayabilir ve aşağıda daha etraflıca değineceğimiz üzere, bu, bireysel hakların da kısıtlanmasına neden olabilir. Oysa bir hakkı (right) haklı kılan genel refahı artırması veya toplum adına "iyi"yi sağlaması değildir. Kant'cı liberal öğretinin de vurguladığı gibi "hak" "iyi"nin önünde yer almalıdır. Bireysel haklar toplum için feda edilmemelidir. Bu noktadan hareket eden Sandel (1984; 4) hakkı haklı kılan şeyin "*genel refahın maksimizasyonu veya toplum adına iyi olanın geliştirilmesi değil bireyin başkaları için de geçerli olan özgürlükler ile uyumlu olacak şekilde kendi değerlerini belirleyebileceği bir düzenin varlığı*" olduğunu belirtmektedir.

Doğal Haklar Yaklaşımı

Uluslararası ticaret politikalarına "doğal hak" kavramı açısından yaklaşım faydacılık

öğretisinin yaratacağı temel yanlışlığı düzeltebilir. Buna göre, esas olan söz konusu tercihin (serbest ticaret mi yoksa korumacılık mı) yaratacağı faydanın veya zararın ölçülmesi değildir. Asıl ilgilenmemiz gereken şey bu tercih sonucunda bireylerin temel haklarının zedelenip zedelenmeyeceği olmalıdır.

Locke'a göre bu haklar yaşam, hürriyet (özgürlük) ve mülkiyet olup bunlar birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadırlar³ Bu haklara esas özelliğini veren ve onları temel alınma konumuna getiren şey kaynaklarının devletsel değil ilahî olmasıdır. Her birey bu temel haklarla doğar ve devletten beklenen bireyin bu haklarını güvence altına almaktır. Devlete bunun üzerinde bir görevin yüklenmesi onu etkisiz hale getirebileceği gibi aslı görevini yerine getirmekten yani temel hakların korunması işini yapmaktan da uzaklaştırabilir. Bundan kastedilen devletin bu sınırlı görevin ötesine geçerek farklı alanlarda bireyin haklarına müdahalede bulunması ve yeniden dağıtımcı (redistributive) bir rol üstlenmesi halidir. Devlet insanlara zaten sahip oldukları hakları veremez ancak bunlara ek bazı hakları sağlayıp güvenceye alabilir. Ancak bu ikincil hakların birincil durumdaki temel haklara bir zarar vermemesi gerekmektedir. Bunun tersi devletin aslı rolünden uzaklaşması durumunu doğurur. Daha da kötüsü devlet aygıtının toplumun bir kesiminden diğerine faydacı bir refah anlayışı içinde kaynak aktaran çarpık bir mekanizma haline gelebilmesidir.

Haklar kavramı dikkate alınmadan uygulanan çoğu iktisat politikası gibi korumacı bir ticaret politikası da bu türden kaynak transferlerinin (veya daha teknik bir ifadeyle rant aktarımının) aracı olmaktadır. Kaynağın az sayıdaki insandan toplumun geneline yayılması yani çoğunluğun faydasının dikkate alınması dahi bu durumu değiştirmemektedir. Kaldı ki çeşitli çıkar gruplarının da etkisiyle çoğu zaman pratikte durum tam tersine dönmekte ve çoğunluğun fedakârlığından bazı dar kesimler yararlandırılmaktadır. Örneğin koru-

macı bir ticaret politikasının toplumsal refahı arttırması mümkün olsa dahi bundan yararlananlar az sayıdaki yerli üretici olurken toplumun daha önemli bir kesiminin ileride bahsi geçen hakları zedelenmektedir. Gerçek hayatta sıkça karşılaşılan bu türden durumlar etik bir muhasebeden yoksun olarak atılan adımların neticesidir. İşin daha da ilginç ve bir o kadar da üzerinde düşünülmesi gereken yönü ise bu uygulamaların kanunlara dayandırılarak yapılması ve kabullenilir hale gelmesidir.

Ticaret Yasaları ve Haklar (Rights) Kavramı

İnsanlarda en sık karşılaşılan bir anlayış, uygulama ya da eylemin kanuna uygun olmasının onu otomatikman ahlâkî anlamda da olumlu yapabileceği inancıdır. Bir ülkede geçerli olan kanunlar neyin ne şekilde yapılacağını veya nelerin yapılamayacağını belirten kurallar dizinidir. Ancak bu, kanunun ideal olarak en iyi şekilde olduğu veya toplumsal yaşayışı olması gerektiği şekilde düzenlediği anlamına gelmez. Eğer böyle olsaydı benzer bir konuda çıkarılan kanunlar her ülkede kelimesi kelimesine aynı olurdu. Öyleyse genel olarak “kanun” kavramını özelde ise dış ticaret ile ilgili yasaları incelerken yetki (authority), güç (power) ve hak (right) arasındaki farkın da açıkça ortaya konulması gereklidir. Elbetteki tüm hükümetlerin birtakım politikaları gerçekleştirirken belli güçleri vardır ve bazı yetkilerle donatılmışlardır. Bunun derecesi bir ülkede zaman içerisinde değişebileceği gibi aynı anda ülkeden ülkeye de farklılıklar arz etmektedir. Benzer şekilde dış ticaretin düzenlenmesinde de hükümetlerin bazı güçlere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Doğal olarak bu güçlerini kullanabilmek için çeşitli yetkilerle donatıldıkları da bir gerçektir. Örneğin ABD Anayasası'nın 8. Bölümünde (madde 1) Kongre'nin yabancı ülkelerle olan ticaretin düzenlenmesinde yetkili olduğu açık bir ifadeyle belirtilmiştir. Ülkemizde dış ticaretin ülke ekonomisi yararına

düzenlenmesini sağlamak amacıyla çıkarılan 2976 sayılı Kanun da ithalat ve ihracat üzerinde gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulu'na gümrük vergisi vb. malî yükümlülükler koyma yetkisini vermektedir⁴ Ne var ki, devletin dış ticaretle ilgili birtakım yetkilerinin olması dış ticareti kısıtlama hakkının da olduğu anlamına gelmez.

Ünlü Fransız filozofu F. Bastiat iyi kanun ile kötü kanun arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: “Eğer kanun bir kimseden ona ait olan bir şeyin alınıp bir başkasına verilmesine yol açıyorsa veya kanun bir kimseye, bir başkasının aleyhine, suç işlemekten elde edemeyeceği bir faydayı sağlıyorsa, o zaman bu kötü bir kanundur ve derhal kaldırılmalıdır”⁵. Örneğin bir kanun, bir yerli sanayiye korumakta ve bu yolla ona serbest piyasa koşullarında sağlayamayacağı kârı sağlama imkânı tanımaktaysa (ve doğal olarak bunu toplumun diğer fertlerinin cebinden finanse ediyorsa) bu kanun genel refaha etkisine bakılmaksızın kaldırılmalıdır. Zira korumacı uygulamaya fırsat veren bu kanun fiyatların nisbî artışına neden olmakta ve bireylerin temel haklarının çiğnenmesine yol açmaktadır. Burada bireylerle kastedilen, ilk etapta, tüketicilerdir. Ancak, söz konusu bireyler sadece tüketicilerle sınırlı değildir. Böylece iktisadî anlamda refah aktarımına yol açan tüm ticareti kısıtlayıcı kanunlar Bastiat'ın tanımladığı şekilde kötü kanunlardır. Buna tüm gümrük tarifesi yasaları, haksız ticaretin düzenlenmesi ile ilgili anti-damping yasaları, ithalatta gözetim ve korunma önlemleri (safeguard) ile ilgili yasalar dahildir.

Uluslararası anlaşmalar ve yasalara gelince, her ne kadar “serbest ticaret” anlaşmaları olarak adlandırılırsa da gerek Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gerekse bugün sayıları 100'ü aşan serbet ticaret ve gümrük birliği anlaşmaları uluslararası ticaret kuramında bahsedilen “serbest ticaret”i tam anlamıyla sağlamazlar. Bu tür anlaşmalara üyeleri arasında piyasa ekonomisine dayalı gelişmiş

ülkelerin de bulunduğu, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA, AB-EFTA ülkeleri arasında imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması, Türkiye-AB Gümrük Birliği, ABD-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması vb. de dahildir⁶. Hem GATT hem de bahsi geçen tüm serbest ticaret anlaşmaları genel anlamıyla ticareti serbestleştirmeyi hedeflemekle birlikte, korumacı politika araçlarının hangi şartlarda ve ne şekilde uygulanacağını öngören ve serbest ticarete istisnalar getiren hükümlerle doludur. Örneğin GATT, gümrük tarifesi ve tarife dışı diğer engellerin tamamen ve bir anda ortadan kaldırılmasını sağlamamaktadır. Anlaşma'nın giriş kısmında da belirtildiği gibi bu türden ticarî engellerin "esaslı bir şekilde" azaltılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, GATT hangi durumlarda gümrük tarifesi vb. uygulamaların yeniden konabileceğini belirten pek çok maddeyi de içermektedir.⁷

Bütün bunlardan daha da önemli olan bir diğer nokta ise GATT'da ticarî engellerin kaldırılışına bakış açısına ilişkindir. GATT her ne kadar dünya ticaretinin serbestleşmesine ve daha liberal bir uluslararası ekonomik yapının gerçekleşmesine katkıda bulunsa da, Lapa-ge'nin (1989; 20-21) da vurguladığı gibi "merkantilist" bir düşünce yapısından tam olarak sıyrılabildiği söylenemez. GATT terminolojisinde gümrük tarifelerinin indirilmesinin bir "taviz" (bkz. Madde 2) olarak algılanması sanki ithalata müsaade etmenin başka ülkelere verilen bir tür lütuf olarak algılandığı izlenimini yaratmaktadır. Oysa gerçekte tarifelerin kaldırılması her ülkenin ilk başta kendi vatandaşlarının lehine bir durum yaratacaktır.

Negatif ve Pozitif Haklar Üzerine

Bir devletin neden öncelikle bu doğal hakların korunması ile ilgilenmesi gerektiğine gelince; bu sorunun cevabı negatif ve pozitif hak ayırımında yatmaktadır. Doğal haklar negatif bir içerik taşımaktadır. Yaşam hakkı hiç kimsenin hayatının bir başkası tarafından sona er-

dirilmemesidir veya özgürlük hakkı kimsenin kendi irade ve isteği dışında birşey yapmaya zorlanmaması, dışından gelen keyfi zorlamalara maruz bırakılmamasıdır. Mülkiyet hakkı ise bir kimsenin sahip olduğu şeylerin kendi rızası olmadan elinden alınmamasıdır. Bu hakların en önemli özelliği bir çatışmaya sebebiyet vermemeleridir. Daha açık bir ifadeyle, bir bireyin bu sayılan haklarından birisi diğer bir bireyin benzer haklarına bir zarar getirmemektedir. Örneğin, bir kimsenin yaşaması bir başkasının yaşam hakkını elinden almaz; bir kimsenin tercih özgürlüğü başka bir kimsenin benzer özgürlüğüne kısıtlama getirmez. Bu nedendir ki, negatif haklar toplumun diğer fertlerini bir kayba uğratmadığından ötürü pozitif sonuçlar doğurur. Bu da Pareto-etkin bir durumun oluşmasını sağlar.

Bu bağlamda özgürlük (liberty) kavramı müreffeh olmakla karıştırılmamalıdır. Kollektivist düşünce genellikle bu iki kavram arasındaki farkı ayırt etme konusunda başarılı olamamaktadır. Müreffeh bir toplum elbetteki hedeftir ve liberalizm bunun mücadelesini vermektedir. Ancak, refah seviyesindeki artıştan bahsederken faydacılık felsefesinin tuzağına düşmemek gerekir. Bir örnek vermek gerekirse bir kölenin sahibinin zenginliği kölenin de refahını artırabilir ama onun statüsünü asla değiştirmez. Zengin bir adamın kölesi fakir bir çiftçiden daha özgür değildir.

Liberal düşüncede iktisadî açıdan en önemli konuların başında hiç şüphesiz mülkiyet (property) hakkı ve onun kullanımı gelir. A. Smith'e göre mülkiyet doğal bir hak olmaktan ziyade kazanılmış bir haktır. Ancak Smith'in burada kastettiği şeyin mülkiyet hakkının devlet gibi bir üst otorite tarafından bahşedilecek bir şey olduğu anlamına gelmediği açıktır. Bu olsa olsa mülkiyet hakkının başka doğal hakların bir türevi niteliğinde olmasıdır. Nitekim, Kant özgürlük ilkesinden başka bazı doğal hakların çıkacağını söylemiş ve bu iki kavram arasında kesin bir bağ kurmuştur (Yayla 1992;

181). Aslında bu açıdan bakıldığında K. Marx'ın mülkiyete sahip olanların daha özgür olacağı yönündeki öngörüsü büyük bir doğruluk payına sahiptir⁸ L. von Mises ise *Human Action* isimli eserinde aynı gerçeği vurgularken bir başka noktadan olaya yaklaşmış ve genel anlamda özgürlüğün iktisadî özgürlükten ayrı düşünülmemeyeceğinin altını çizmiştir. Mises'e göre, bunun gereği piyasa ekonomisi ve onun sigortası olan rekabettir.

Kanaatimizce, daha fazla özgürlük herkesin daha fazla mülkiyete sahip olabilmesine bağlıdır. Bu da herşeyden önce mülkiyet hakkına saygıyla başlar. Locke, Turgot ve Jefferson'da ifadesini bulan bu yaklaşım birey özgürlüğünün mülkiyetten geçtiğine işaret etmektedir. Bu yüzden liberaller mülkiyetin daha geniş kesimlere yayılacağı ve mülkiyet hakkının ihlâl edilmediği bir düzeni savunurlar. Dolayısıyla liberal düşünce mülkiyeti belirli kesimlerin imtiyazında tutmaya çalışan "muhafazakârlığa" ve özel mülkiyet kavramını reddeden "sosyalizm"e karşı çıkar. İşte bu nedenle, sanayileşmiş Batılı ülkelerde ekonomik gücün belli ellerde toplanmasını önleyecek mekanizmalar gelişmiş; sermaye piyasaları teşvik edilmiş ve rekabet (anti-tröst) yasaları hayata geçirilmiştir. Unutmamak gerekir ki, iktisadî gücün belli ellerde yoğunlaştığı ülkelerde iktisadî özgürlükler de kısıtlıdır. Bu durumun tersi de geçerlidir. İktisadî özgürlüğün kısıtlandığı ülkelerde iktisadi güç dar belirli kesimlerin eline geçmektedir.

Negatif haklardan bahsederken iktisadî hayatımıza yansdığı ölçüde bahsedilmesi gereken diğer bir kavram ise tercih (choice) hakkıdır. N. Barry'nin (1986; 10) özgürlük hakkının haklılığından bahsederken J. Hospers'tan yaptığı alıntı bu konudaki düşüncemize yardımcı olacaktır: "*Liberalizm, başkalarına zorlama yapmamak ve onları kendi tercihlerine göre yaşamaktan alıkoymamak şartıyla, ferdin kendi tercihlerine göre yaşaması özgürlüğü*" gerektirmektedir.

Pozitif haklar ise Locke'un doğa hali olarak ifade ettiği durumun tersine "devlet tarafından" sağlanan haklar olup negatif sonuçlara gebedir. Buna göre, toplumdaki fertlerin bu türden hakları elde etmesi ancak toplumdaki diğer bireylerin negatif anlamdaki bazı haklarından feragat etmelerine veya ettirilmelerine bağlıdır. Eğer sağlık veya eğitim hakkını sağlamak istiyorsak bu ancak birilerinin bunu finanse etmesi ile olur. Örneğin, toplanan vergiler devlet tarafından bu amaca yönelik olarak kullanılır. Birilerinin eğitim hakkından yararlanabilmesi ancak vergi mükelleflerinin kendi mülkiyet haklarından vazgeçmesi ile olur. Pozitif hakların negatif sonuçları daha da genişletilebilir. Zira bunlar toplumsal refah düzeyini düşürebilecek kaynak transferlerine yol açabilmekte ve çalışma isteğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İşsizlik ödeneğinin yüksek olduğu ülkelerde işsizlerin işe girip çalışma isteğinin de kaybolduğu gözlenmektedir.

Ticarette Korumacılık Bir Tür Soygunculuktur

Bireylerin kendi aralarında mübadele yapabilmeleri üzerine getirilen her türlü engel onların haklarının kaybına yol açmaktadır. Bir ülkede ayakkabı üreten bir firmanın ürettiği bu ayakkabıyı ülkenin herhangi bir yerinde, diyalim bir başka şehirde satmak istemesi kadar doğal bir şey olamaz. Zira bir malın mutlaka üretildiği şehirde satılması zorunludur demek kadar saçma bir şey olamaz. Ancak bir an için ayakkabı üreticisinin üzerinde böyle bir kısıtlamanın var olduğunu varsayalım. Bir başka ifadeyle malını başka şehirlerde yaşayan potansiyel tüketicilere sunabilmesi imkânı elinden alınmış olsun. Bir ülke içinde hemen herkes böyle bir duruma haklı olarak itiraz edecektir. Ancak her nedense benzer bir durum uluslararası ticaret söz konusu olduğunda aynı tepki gösterilmemektedir. Oysa bu durumda da söz konusu olan aynı hakların ihlâlinden başka bir şey değildir. Serbest ticaret insanla-

rın istedikleri şeyi mümkün olan en iyi fiyattan temin edebilmelerini amaçlamaktadır. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın ünlü Cassis de Dijon davasında vermiş olduğu "herhangi bir ülkede yasalara uygun olarak üretilip pazarlanan bir ürünün diğer bir Avrupa Topluluğu ülkesinde de serbetçe satılabileceği ve buna bir engel çıkartılmaması gerektiği" şeklindeki kararı bu açıdan oldukça önemlidir. Bu kararın evrensel bir ilke olarak tüm dünyada geçerli olması hedeflenmelidir. Ticaret yoluyla mal mübadelesine getirilen kısıtlama, bireyin dilediği malı satın alabilmede tercih özgürlüğünü daraltmakta ve mülkiyet ve dilediği ile sözleşme yapabilme haklarını kısıtlamakta hatta bazı durumlarda elinden tamamen alabilmektedir.

Gümrük tarifelerini ele alalım. İthal ürünlere çeşitli amaçlarla gümrük tarifesi uygulanmakta olabilir. Bu amaç yabancı ürünler karşısında rekabet etmekte zorlanan yerli üreticilerin korunması veya makro ekonomik nedenlerle (örneğin ticaret dengesinin sağlanması vb.) ithalatın kısılması ya da hükümetin vergi geliri elde etmek istemesi olabilir. Hangi amaçla uygulanırsa uygulansın sonuçta ithal ürünün fiyatını artıracak bir etkiye sahip olduğundan gümrük tarifeleri tüketicilerin daha fazla harcama yapmasına sebep olacaktır. Bu da serbest ticaret rejimi ile kıyaslandığında fertlerin gelirlerinin daha fazla bir bölümüne el konmasına yol açmakta ve dolayısıyla bir anlamda mülkiyetlerine bir saldırı olmaktadır. Gümrük tarifesinin bazı durumlarda toplam ulusal refahı artıracığını ispatlayan "optimum tarife" argümanı,⁹ kendi içinde tutarlılığı olmakla beraber, faydacı bir yaklaşımdır ve doğal hakların kaybının önüne geçemez.

İthalatın miktar kısıtlamasına (kota vb.) tabi tutulması tüketicinin ilk tercihi olan ürünü almasına engel olmaktadır. Ayrıca, söz konusu malın piyasaya arzında bir sınırlamanın olması elbetteki (talebin normal şartlarda değişmeyeceği dikkate alınır) fiyatı yükselterek mülkiyet üzerinde gümrük tarifesinininkine ben-

zer bir etki yapacaktır. Ayrıca, kota yoluyla getirilen kısıtlama nedeniyle bireylerin birbirleri ile diledikleri şekilde sözleşme yapabilme imkânları da ortadan kaldırılmaktadır. Çünkü hiç bir ithalatçı belirlenen miktarın üzerinde bir malı getirebilmek için bir ticarî sözleşmeye girmeyecektir. Yine miktar kısıtlamasının bir şekli olan ve özellikle ABD ve Avrupa Birliği'nin aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çok sayıda ihracatçı ülkeye bir baskı sonucu kabul ettirdikleri gönüllü ihracat kısıtlaması uygulamaları da diğer kota düzenlemeleri gibi benzeri hak ihlallerine yol açmaktadır. Buna göre, bir ülkeye belirli bir dönemde ithal edilecek malların miktarının çoğu zaman adının yaptığı çağrışımın tersine gönüllü mübadeleye dayalı bir piyasa çerçevesi yerine masa başında iki ülke yetkilileri arasında yapılan düzenlemeler yoluyla belirlenmesi bireyin dilediği ürünü dilediği ülkeden ve firmadan ithal edebilmek için serbest şekilde bir iş akdine (sözleşmeye) girmesine mani olmaktadır. Dolayısıyla bireyin dilediği ile ticarî bir ilişkiye girebilme tercihi, toplumun başka kesimlerinin iyiliğine olacağı düşüncesiyle kısıtlanmaktadır. İthalat ve ihracatın tamamen yasak olduğu ticarî ambargo gibi uygulamalarda ise bu durum kısıtlamanın çok ötesine geçmekte ve mutlak bir engel teşkil etmektedir.

Uluslararası ticarete sıkça karşılaşılan serbest ticarete yönelik bir diğer tehdit ise *anti-damping vergisi* (ADV) uygulamalarıdır. ADV iktisadî açıdan aynı gümrük vergilerinin yarattığı türden etkilere sahiptir; mülkiyet ve sözleşme haklarını geriletmekte ve tercih özgürlüğünü azaltmaktadır. ADV'de bu mülkiyet açısından daha da belirgin bir hal alabilir. Gümrük tarifeleri rekabetçi olmayan ürünler üzerine de konabilir. Oysa ADV'de en azından görünürdeki hedef rekabet gücü yüksek ithalattır. Dolayısıyla rekabet sayesinde fiyat seviyesinin daha da aşağılara inmesi mümkünken ADV yoluyla bu imkân ortadan kaldırılmakta ve tüketiciler çok daha yüksek bir fiyat ödemeğe mecbur edilmektedir. Böylece

ceplerinden çok daha fazla bir para başkalarına aktarılmaktadır. Tüketiciler açısından bir diğer alternatif ise fiyatı nispeten daha ucuz olan yerli ürünleri almak olabilir. Ancak bu durumda da tercih hakkı ortadan kalkmaktadır.¹⁰

Ticarette korumacılık bir anlamda doğal haklara (negatif haklar) zarar vermektedir. Korumacılık toplumun bazı kesimlerinin lehine olabilir. Yerli üreticiler ile bu sektörde çalışanlar elbette ilk bakışta bu işten kârlı çıkacak kesimlerdir. Ancak bu, toplumdaki bazı bireylerin negatif haklarının ihlâl edilmesinin önüne geçmez. Kaldı ki, korumacılığın faydacı açıdan bakıldığında dahi olumsuz sonuçlar doğuracağı kesindir.

Korumacılığın, iktisadî etkileri üzerine yapılan pek çok çalışmada vurgulandığı gibi maliyeti çok yüksektir ve net refah kalıplarına yol açmaktadır. Destler ve Odell'in araştırmalarına göre (1987) ABD'de tekstil sektörüne getirilen koruma, sektörde çalışan yaklaşık 36.000 işçinin ithalatın yaratacağı rekabet karşısında işlerini kaybetmelerini engellemiştir. Ancak, ithalatla bağlantılı olarak perakende tekstil ürünleri ticaretinde çalışan 58.000 kişinin ise işlerinden olmasına yol açmıştır. Yani korumacılık sonucu her 1 kişi işinden atılmaktan kurtulurken 1.6 kişi ise işinden olmuştur. Ancak, toplumun önemli bir kısmının, işlerini kaybedenlerin kaybediş nedenlerini ilk bakışta doğrudan ithalatta korumacılık ile ilişkilendirmemeleri sonucu korumacılığa karşı bir tepki oluşmamaktadır. Benzer bir çalışma da Denzau'nun (1987) 1984 yılında gönüllü ihracat kısıtlamalarına yönelik olarak yaptığı araştırmadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre çelik sektöründeki koruma bu sektörde 16.900 iş yaratırken ithal çelik girdisi kullanan sektörlerdeki korumacılığa bağlı iş kaybı 52.400 olmuştur. Burada da kayıp/kazanç oranı 3.1'e karşı 1'dir.

Anderson (1997) yabancı ürünler üzerindeki ithalat kısıtlamalarının tamamen kaldırılması halinde 1993 yılında ABD'de ekonomik

refahın 15.490 milyar dolar artacağını belirtmektedir. Hufbauer ve Elliot'un (1994) yaptığı çalışmada yine ABD'de ithalatın tarife, kota, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve benzeri araçlarla kısıtlanmasının sadece 1990 yılında tüketicilere getirdiği maliyetin 70 milyar doları aştığı hesaplanmıştır. Özellikle korumanın yaygın olduğu toplam 21 sektörde devlet müdahalesi ile kurtarılan her bir iş gücünün maliyeti ise yılda 170.000 doları bulmuştur. Bu rakam çanta, valiz türü eşyalar ve kimyevi maddelerle ilgili bazı sektörlerde 1 milyon dolara kadar çıkmaktadır. İşin ilginç yönü bu rakamların söz konusu iş kolunda çalışan işçilerin piyasa şartlarında yani korumanın olmaması halinde elde ettikleri yıllık ortalama ücretin çok üzerinde olmasıdır. Sazanami, Urata ve Kawai (1995) ise Japonya'da sadece 1989 yılı içinde tarife ve tarife dışı engellerin tüketicilere maliyetinin 75 ile 110 milyar doları bulunduğunu hesaplamışlardır. Yüksek koruma oranlarının tüketicilerin refahına olan etkisi tekstil ve konfeksiyon, deri ayakkabı, metal ürünleri, kimyevî maddeler, makina, tıbbî araçlar vb. sektörlerde toplam olarak 15.128 milyar Yen'i aşmıştır. Tabii tüm bunların bireylerin mülkiyet haklarının, tercih ve sözleşme hürriyetlerinin ellerinden alınmasıyla olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Devlet Soyguncunun Ortağı mı Yoksa Hakların Koruyucusu mu Olmalıdır ?

Serbest ticarete devletin müdahale etmesi tamamen yeniden dağıtımcı bir politika anlayışının sonucu olup etik açıdan bunun değerlendirilmesi daima ikinci planda bırakılmakta hatta çoğu zaman hiç yapılmamaktadır. Devletin böyle bir göreve soyunması, amacı ne olursa olsun, sonuç itibarı ile bir tür modern Robin Hood'luktan başka bir şey olamaz. Ticarette korumacılığı seçerek tüketicinin cebinde kalması gereken paranın başka kesimlere aktarılması ahlak açısından tartışmaya her zaman açık olacaktır. Daha kötüsü ise böyle bir işe kalkışan devletin bunu toplumun zor

durumdaki kesimlerinin yararına yaptığını zannetmesidir. Oysa durum hiç de sanıldığı gibi olmayabilir. Dış ticarete korumacı araçlara başvuran hükümetler bu yolla zenginden fakire bir refah aktarımı yapmamakta çoğu zaman bunun tersi bir eyleme neden olmaktadır. Bunu bir örnekle açıklayabiliriz. Genel olarak korumacılığın en yaygın hale geldiği sektörler zamanla rekabet avantajını başka ülkelerdeki daha ucuz maliyetle çalışan firmalara kaptırılmış olan tekstil, konfeksiyon, otomotiv, demir-çelik, ayakkabı ve benzerleridir. Bu türden ürünlerdeki fiyat artıları, genellikle marjinal tüketim meyili daha yüksek olan daha dar gelirli kesimlerin alım güçlerini zorlamakta bu kesimlerin gelir düzeyi daha yüksek olan kesimlere kıyasla bütçelerinde söz konusu ürünler için mutlak olarak değilse bile nisbi olarak daha çok pay ayırmalarına yol açmaktadır. Böylece korunan sektörlerdeki ürünleri edinmeye çalışan dar gelir grupları daha fazla fedakârlığa zorlanmakta ve mülkiyet hakları kısılmaktadır. Bir başka ifadeyle devlet, fakir ya da orta sınıf diye adlandırabileceğimiz kişilerin doğal haklarının ellerinden alındığı ve diğer orta sınıf veya daha zengin kesimlere (örneğin yabancı ürünlere karşı devlet eliyle korunan iş adamlarına) rant aktarılan bir sistemin maşası haline pekala getirilebilmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer dikkat çekici nokta ise serbest ticaret fikrine karşı getirilen bir soru ile ilişkilidir: Serbest ticaret politikasının kabul edilmesi halinde bundan zarar görebilecek kesimlerin durumu ne olacaktır? Elbetteki her politika sonucunda olduğu gibi serbest ticaret politikasından da olumsuz yönde etkilenenler olacaktır. Gerçi, bunların sayısı serbest ticaretten kazançlı çıkacak olanların sayısından daha fazla olmayacaktır ama yine de bu durum bu kesimin varlığını ortadan kaldırmaz. Bir başka ifadeyle serbest bir ticaret politikasının tercih edilmesinin iktisadî hayata getireceği dinamik etkiler yabancı üreticilerle rekabete dayanamayan sektörlerdeki iş kaybının ve iflasların önüne geçmemekte-

dir. Ancak, serbest ticaretin korumacılık karşısındaki üstünlüğünü savunmak için fayda görenlerin toplam sayısı ya da yararı gibi faydacı bir yaklaşıma ihtiyacımız bulunmamaktadır. Bizi ilgilendiren serbest ticaretin toplam faydaya olan etkisinden ziyade kaybedenlerin "doğal hak"larına bir hanel gelip gelmediğidir. Yani yerli bir üreticinin korunmaması veya korumacı bir politikadan yararlanmaması bu kesimin herhangi bir özgürlüğünü veya mülkiyet ya da sözleşme hakkını ortadan kaldırmakta mıdır? Doğal olarak böyle bir şeyin varlığından söz edilemez. Zira korunma hakkı diye bir şey yoktur. Bazı bireylerin serbest ticaretten ötürü işlerini kaybedecek olması ilk bakışta sıkıntı verebilir ancak "iş hakkı" ya da rekabeti engelleyerek "kâr" maksimize etme hakkı diye bir şeyden bahsedilemez. En azından bu doğal ve negatif anlamda hak anlayışı içinde ele alınamaz. Ayrıca böyle bir şeyin hak olduğunu iddia etmenin yolu ancak başka bireylerin negatif haklarına müdahale etmekten geçer. Oysa biz biliyoruz ki, başkalarının ceplerini bu işe devleti de alet etmek suretiyle boşaltmanın "hak" kavramı ile uzaktan yakından alakası yoktur.

Ne yazık ki, bireyin ticaret yapma özgürlüğünün kısıtlanmasının ulusal refahı artıracağı düşüncesi, her ne kadar iktisat kuramı tarafından istisnaî haller dışında reddedilmiş olsa da, pek çok siyasetçi tarafından dile getirilmektedir. Örneğin ABD'de Richard Gephardt, Ross Perot ya da Pat Buchanan gibi politikacılar ticaret açıklarını halen bir sorun olarak nitelermeye devam ederlerken Avrupa'da benzer iddialar James Goldsmith gibi siyasetçiler tarafından da tekrarlanmaktadır.

Tüketicilerin doğal haklarını kullanmalarının bazı kesimlerin iş alanlarını kaybetmelerine yol açmasının ise ahlâkî açıdan tartışılacak bir yönü bulunmamaktadır. Bu nedenle piyasa şartlarında rekabet edemeyen firmaların devletten korunma talebinde bulunması iktisadî açıdan olduğu kadar etik açıdan da

doğru değildir. Korumacılık bir anlamda insan haklarının da ihlâlidir. Birey özerkliğine zarar veren bir hırsızlık uygulamasıdır. Bastiat'ın da belirttiği gibi gümrük tarifeleri (ve tabii her tür korumacı uygulama) yasal bir soygun çeşidi ve hatta yağmacılıktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla ticaretin engellenmesi insan hakları tartışmasında da gözardı edilmemesi gereken bir konudur.

DİPNOTLAR

1. Samuelson'a (1962) göre dışsallıklar, te-keller ve dinamik belirsizliklerin bulunmadığı bir dünyada serbest ticaret maksimum üretim seviyesini sağlayacak ve üretim imkânları eğrisi mümkün olan en dış noktaya ulaşabilecektir. Buna kusursuz ve eksiksiz bir planlama ile de ulaşılabilir. Fakat bunun ne denli zor ve hemen hemen pratikte imkânsız olduğu akıldan çıkartılmamalıdır. Serbest ticaretin üstünlüğü ile ilgili olarak ayrıca bkz. Samuelson (1939), Hicks (1959) ve Corden (1974).

2. Yine Samuelson'a göre (s. 829; not 4) "*serbest ticaret bir ülke içerisinde mutlaka herkesin ya da her üretim faktörünün gelir, tüketim veya fayda imkânını maksimize edecek diye bir şey yoktur.*" Buradan hareketle, serbest ticaretten zarar görecektir kesimlerin politik etki açısından ağır basması bir hükümeti rahatlıkla serbest ticaret karşıtı (korumacı) politikalara sevk edebilir.

3. Locke *The Second Treatise of Government* isimli eserinde bu hakların birbirleri ile iç içe geçmiş olduklarına işaret etmektedir. Locke "*no one ought to harm another in his Life, Health, Liberty or Possessions*" derken, Yayla'nın da (1992; 37) yorumladığı gibi, mülkiyet hakkının kaynağının, Grotius'dan farklı şekilde, sözleşme yerine doğa hali olduğunu savunur.

4. T.C. Resmî Gazete 15 Şubat 1984; Sayı: 18313.

5. Bkz. F. Bastiat, *Hukuk*, (çev. Yıldırım Arsan, Ankara: LDT Yayınları, 1997, s. 15vd.

6. Bu tür bölgesel entegrasyon anlaşmalarının

bir taraftan serbest ticareti sağlamaya çalışırken diğer taraftan hâlâ korumacılığı en azından belirli sektörler açısından güvence altına alması bizi korumacılığın altında yatan faktörleri araştırmaya sevk etmektedir. Bölgesel entegrasyon anlaşmalarında korumacılığın varlığının temel nedenlerinden en başta geleni korunma talebini sürdüren kesimlerin çabalarıdır. Bu yönde bulgular için bkz. Hoekman ve Leidy (1992), Leidy ve Hoekman (1993), Bhagwati (1992) ve Akman ve Dartan (1997).

7. GATT'ın 6. Maddesi anti-damping vergisinin konulması, 12. Maddesi ödemeler dengesinin bozulması durumunda ithalat üzerinde gümrük vergisi uygulanması, 18. (A) ve (C) Maddesi yavru sanayilerin korunması, 19. Maddesi yerli sanayinin ithalatta beklenmedik artışlar karşısında korunması, 28. Maddesi gümrük vergisi taviz listelerinin tadili; buna örnek olarak zikredilebilir.

8. Ne var ki, Marx'ın daha fazla özgürlüğe sahip olmanın yolunun tüm özel mülkiyeti kaldırılması ve böylece herkesin kamu mülkiyeti çerçevesinde eşit bir özgürlüğe kavuşması olduğu şeklinde özetlenebilecek yaklaşımı yanlıştır.

9. Optimum tarife argümanının ekonomik yönden iyi bir analizi için bkz.: H. Johnson (1971), Johnson'a göre ekonomik bakımdan geçerli olabilecek yegane argüman optimum tarife argümanıdır. Bununla birlikte, Johnson'ın yaklaşımı da bireysel açıdan hak sorunu yerine ülke ekonomisine olan toplam etki kavramını esas almaktadır.

10. ADV'nin gerçek amacı yıkıcı rekabetin (predatory dumping) ortadan kaldırılması olmakla beraber uygulamada ADV korumacı bir hal almış ve amacından saptırılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak bkz.: Bovard (1991), Boltuk ve Litan (1991).

KAYNAKLAR

Akman M. S. ve M. Dartan (1997), "The Political Economy of Regionalism in World Trade:

- Is it Compatible with Multilateralism”, *Marmara Journal of European Studies*, 5 (1-2), ss.21-60.
- Anderson S. (1997), “Unclean Hand: America’s Protectionist Policies” E. L. Hudgins (ed.) *Freedom to Trade: Refuting the New Protectionism*, Washington, D.C.: Cato Institute, ss.49-55.
- Barry, P. Norman, (1986), *On Classical Liberalism and Liberatorianism*, London: Macmillan
- Bastiat, Frederic, (1997), *Hukuk*, (çev. Yıldırım Arsan, Ankara: LDT Yayınları,
- Bahagwati, Jagdish (1992), “Regionalism versus Multilateralism”, *The World Economy* 15(5), ss. 535-555.
- Boltuck R. ve R. Litan (eds.) (1991), *Down in the Dumps: Administration of Unfair Trade Laws*, Washington, D.C.: Brookings Institute.
- Bovard, J.(1991), *The Fair Trade Fraud*, New York: St Martin’s Press.
- Corden, Max, (1974), *Trade Policy and Economic Welfare*, Oxford: Clarendon Press.
- Denzau A. (1987), *How Import Restraints Reduce Employment*, St Louis: Center for the Study of American Business.
- Destler I. M. ve J. S. Odell (1987), *Anti-Protection: Changing Forces in US Trade Politics*, Washington, D.C.: Institute for International Economics.
- Hart, H. I. A., (1982), *Essays on Bentham: Studies in Jurisprudence and Political Theory*, Oxford: Clarendon Press.
- Hicks, J.R. (1959), *The Essays in World Economics*, Oxford: Clarendon Press.
- Hoekman B. and M.P. Leidy (1992), “Holes and Loopholes in Regional Trade Arrangements and the Multilateral Trading System”, *Aussenwirtschaft*, 47(3), ss.325-360.
- Hufbauer G.C. ve K.A. Elliot (1994), *Measuring the Costs of Protection in the United States*, Washington, D.C.: Institute for International Economics.
- Johnson, Harry (1971), “Optimal Intervention in the Presence of Domestic Distortions” H. Johnson, *Theory of the Aspects of Trade*, London: Allen Unwin.
- Lapage, Henri (1989), “Countering the Climate of Growing Protectionism: The Need for Free Trade”, J. Nieuwenhuysen (ed.), *Towards Freer Trade Between Nations*. Melbourne: CEDA and Oxford University Press, ss.13-31.
- Laslett, Peter (ed.) (1988), *Locke: Two Treatises of Government*, student ed., Cambridge: Cambridge University Press.
- Leidy M. P. ve B. Hoekman (1993), “What to Expect from Regional and Multilateral Trade Negotiations: A Public Choice Perspective”, Anderson and Blackhurst (eds.) *Regional Integration and the Global Trading System*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Mises, Ludwig von (1949), *Human Action*, W. H. and Co.
- Rawls, J., (1971), *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Samuelson, Paul, (1939), “The Gains from International Trade”, *Canadian Journal of Economics and Political Science* 5 (May 1939), ss.195-205.
- Samuelson, Paul, (1962), “The Gains from International Trade once Again” *The Economic Journal* 72(288), ss. 820-829.

Sandel, Michael J., (1984), *Liberalism and Its Critics*, Oxford: Basil Blackwell.

Sazanami, Y, S. Urata and H. Kawai (1995), *Measuring the Costs of Protection in Japan*, Washington, D.C.: Institute for International Economics.

Welch, C. (1989), "Utilitarianism", Eat-well, M. Milagate and P. Newman (eds.), *The Invisible Hand*, The New Palgrave series, New York: W. W. Norton, ss. 257-269.

Yayla, Atilla (1992), *Liberalizm*, Ankara: Turhan Kitabevi.

ÇEŞİTLİLİKTEN ÖZGÜRLÜĞE Çokkültürlülük ve Liberalizm

Melih Yürüşen

Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çokkültürlülük ve Liberalizm modern liberal toplumlarda barış içinde birarada yaşamayı sağlayan kavramsal çerçeveyi -liberalizmi- Türkiye pratiğiyle ilişkilendiriyor. Cumhuriyetin kuruluşunun yetmişbeşinci yılında, kronik-ekonomik bunalımın yanısıra, ağır bir iç barış krizi yaşayan Türkiye açısından liberal perspektifin taşıdığı hayatî değeri göstermeyi deniyor.

Yürüşen, bireylerin, içine doğdukları verili kimliklere hapsedilmesine karşı çıkıyor. Bireylerin birbirlerini anlama umutlarının sahte, yapay ve soğuk "öteki" kavramında boğulduğu sözümona farklılıkçı yaklaşımlara karşı liberal çeşitlilik perspektifinin etik üstünlüğünü temellendiriyor. Gerçekten anlamak ve önyargılarını aşmak isteyenler için...

LDT Yayınları

Tlf: 0312/2308703 Fax: 0312/2308003